

3.1. Fizikai és mentális határok a társadalmi térben, a mentális térképezés elméleti háttere és gyakorlati kutatásai

USZKAI ANDREA

A társadalomtudományok átalakulása, valamint a gazdaság fejlődése együttesen befolyásolta, hogy a tér mint sajátos értelmezési és elemzési tényező megjelenjen a társadalomtudományi vizsgálatokban. A térrel foglalkozó társadalomtudósok elemzéseinek tárgya főként az, hogy az emberek milyen módon alakítják a teret, illetve a tér, annak különféle megjelenési formái (hely, település, régió, ország, országcsoportok) miként hatnak az emberi tevékenységekre (Lengyel–Rechnitzer 2004). A térrel kapcsolatos fogalmak tisztázására ennél már jóval kevesebben (többek között Nemes-Nagy 1998, 2009; Faragó 2012; Dusek 2005; Erdősi 2014) vállalkoztak.

Az 1960-as években elsőként az Amerikai Egyesült Államokban megjelenő iskola képviselői a hagyományos térfelfogással szemben a társadalom által érzékelt térre fókuszáltak. A vizsgálatok alapjául szolgáló módszert, a mentális térképezést számos szakterület, így a geográfia, a szociológia, a kulturális antropológia is beemelte eszköztárába, sőt a városrendezés egyes területein is alkalmazzák (Garda 2009).

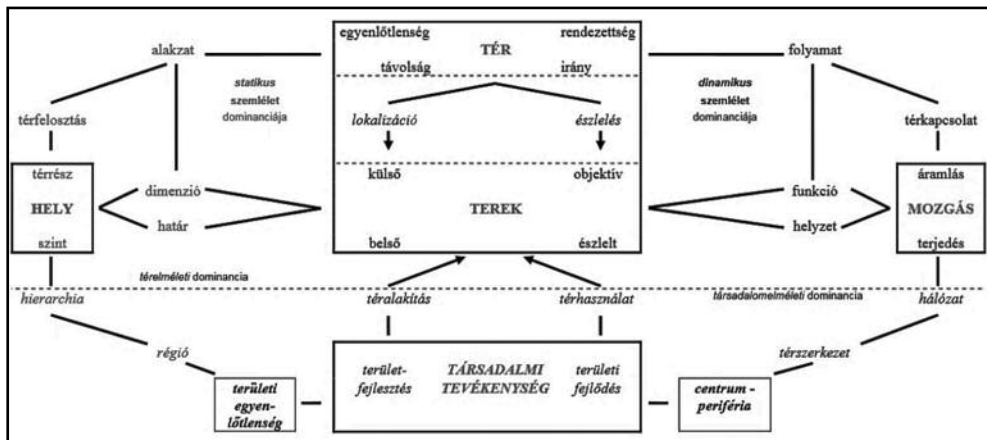
Jelen fejezet a teret szintén a társadalom oldaláról közelíti. E tekintetben Dusek (2005) értelmezését vesszük alapul, amely szerint „a társadalmi tér alatt az emberi tevékenységeknek területi koordinátákkal beazonosítható, a földrajzi fókuszálattal is meghatározható külső terét értem, az emberek és az emberek közösségeinek térbeli jellemzőivel és a hozzájuk kapcsolódó anyagi és szellemi ismertetőjegyekkel együtt.” (Dusek 2005, 2) A társadalmi térbeliséget Nemes-Nagy (1998) regionális tudományi szemlélettel is vizsgálta (3.1.1. ábra). Az egyes összetevők aszerint különülnek el, hogy a teret statikus vagy dinamikus szemléletben közelítjük. Ennek összefüggésrendszerét a következő ábra foglalja össze.

Fizikai és mentális határok az európai térben

Az európai határok vizsgálatakor figyelembe kell venni, hogy azok egy jelentős része *természetellenes, politika által meghatározott „képződmény”*, a huszadik századi két világháború alakította ki őket (Yndigegn 2011). *Többdimenziósak* (Risse 2004), egyrészt fizikai entitások, másrészt az emberek gondolkodását is befolyásolják. Tulajdonképpen az *erőviszonyok térbeli leképeződéseinek* tekinthetők (Anderson–O’Dowd 1999; Delanty

2006). Amellett, hogy fizikai entitások, a határok társadalmi képződmények is. Elválasztják az embereket „ismert és ismeretlen”, „hazai és külföldi”, „mi és ők” alapon, továbbá a létezésükön kívül *jelentéssel és jelentőséggel is bírnak*, és meghatározzák a szereplők, szervezetek közötti kapcsolatokat a határtérségben (Yndigezn 2011). Paasi (1998) rámutatott arra, hogy a határoknak „*identitásképző funkcióik*” is vannak. Ehhez kapcsolódóan érdemes felidézni Newman és Paasi (1998, 194) szavait, akik azt mondták: „*az identitás és a határok ugyanakkor az éremnek a különböző oldalai*”. A térhez kapcsolódó identitás a határtérségekben különösen fontos vizsgálati kérdés, ugyanis a politikai határok nem feltétlenül esnek egybe a kulturális, társadalmi és gazdasági határokkal. Ezekben a térségekben a népeességnek speciális identitása alakulhat ki, két vagy több, egymást átfedő identitás is jellemezheti, valamint a történelem és a kulturális emlékezet is jelentős identitásképző tényező lehet (Heller 2011). Több tudományágban (szociológia, pszichológia, politika) az emlékezést az identitás kialakulásának folyamatában alapvető fontosságúnak tekintik (Zimmermann–Steinhart 2005).

3.1.1 ábra: A társadalmi térbeliség regionális tudományi szemléletének összetevői

Forrás: Nemes-Nagy, 1998

A határok többféle módon tipizálhatók. A szaporodó határkutatásokat van Houtum (1998, 1999) három típusba sorolja. Ezek:

- áramlás, vagyis a hagyományos gravitációs modell alapú földrajzi és közgazdasági megközelítés, mely szerint a határok és a távolság akadályozzák a piac egyébként súrlódásmentes működését;
- a határon átnyúló kooperáció, ami a térségek, régiók közötti kapcsolódásokat, zárványokat és az ezeket létrehozó, fenntartó folyamatokat (bizalom, hálózat, beágyazottság stb.) foglalja magában;
- a határ társadalompszichológiája, amely megközelítés a kognitív (amit tudunk „rölk”) és az affektív (amit érzünk „felölük”) távolságon alapul, azon, ahogy ezekre alapozva az egyén, a csoport a határt mentálisan miképpen konstruálja meg.

Megkülönböztetett szerepe van ebben az ajtóhoz kapcsolódó másik metaforának, a küszöbnek, amely az idegen világot elválasztja az otthontól, s amely a határ átlépését

szimbolikusan nehezítő intézményként fogható fel (Jeggle 1994). Ugyanez van Houtum (1998, 1999) elemzéseiben mint a határhoz közel lévő szereplőkre ható centripetális erő szerepel, amely a túloldal vonzásával szemben a saját terület központjának vonzó hatását erősíti (Sik 2015).

3.1.1 táblázat: A határkutatások három típusának legfontosabb jellemzői

	Áramlás	Határon átnyúló kapcsolatok	A határ társadalomszociológiája
A fő kérdés	Az áramlás folytonosságának hiánya: mi okozza a határhatást?	A határ okozta akadályok elhárításának megoldásai: mit lehet tenni ennek érdekében?	A terület sajátos identitása: hogyan jön létre a tér mentális konstrukciója?
Elméleti alap	Központi hely elmélete, gravitációs modell, központ-periféria	Tranzakciós költség, hálózatelmélet	Szociálpszichológiai elméletek
Az elmélet főszereplője	Homo economicus	Homo cont(r)actus	Homo socialis
A tér	Folytonos	Térbeli hálózatok	Kognitívan és érzelmileg tagolt
Alapfogalmak	Fizikai távolság, folytonossághiány, szállítási költség, gazdasági potenciál, elérhetőség	Hatékonyág, szakpolitikák, nyitottság, szinergia, kooperáció, kapcsolat	Percepció, kognitív kép, térbeli identitás

Forrás: Houtum (1999, 6) alapján szerkesztette: Sik 2015, 18.

Hardi (2001) alapján fizikai és mentális (a határ mentén élők tudatában létező) határokról beszélhetünk. Mindkét típus befolyásolhatja a területi interakciók létrejöttét vagy éppen azok elmaradását. Hardi (2009) a fizikai és a mentális határ fogalmát az alábbiak szerint különíti el:

3.1.2 táblázat: A térbeli határok rendszere

Fizikai határ		Mentális határ
Frontier (határzóna)	Boundary (politikai határvonal)	
Politikai Népesedési Vallási, kulturális	Szárazföldi vagy tengeri Természetes vagy mesterséges	Területi identitás: „mi” és „ők” határa Mental map: a különböző szinten ismert területek határa

Forrás: Hardi 2009, 14.

A fizikai határok tényleges elválasztó vonalnak, vagy határzónának tekinthetők, míg a mentális határok egyfajta „szellemi korlátként” léteznek a különböző államok lakóinak gondolatvilágában, és ezáltal jelentősen befolyásolják az emberek térfelfogását, közösségi tudatukat és a határon túl élőkről alkotott képet, előítéletet (Kovács 2010). A határon átnyúló kommunikáció mértékét meghatározza, hogy a politikai határ egybeesik-e az etnikai és kulturális határokkal, valamint a mentális határral (Hardi 2001). A továbbiakban a mentális határok kerülnek a tanulmány fókuszába.

„A mentális határ fogalma alatt azt a képzeletbeli vonalat értjük, mely az egyes ember területi identitásának végső földrajzi pontjait köti össze, s amelyen belül élőket még a »mi« csoportjába, s a rajta kívül élőket az »ők« csoportjába sorolja, tehát egy pszichikai távolság térbeli leképezése. Ezek a mentális határok tehát különböző földrajzi területi kategóriákhoz kötődhetnek, mint ahogy az emberi identitás is lehet lokális, regionális, nemzeti/állami stb.” (Hardi 2001, 3).

A jelenség tehát nem más, mint az emberek tudatában leképeződő „határkép”, azaz a határ másik oldalának megélése. A másik oldalról kialakult kép lehet egy idegen világ, de a saját világ folytatása is (Hardi 2004).

Paasi (1996) egy magyarázó mátrixot készített arra vonatkozóan, hogy saját magunk és a határon túl élők megítélése az „itt”, ott”, a „mi”, és az „ők” fogalmainak használatával milyen dimenziókban jelenhet meg, tehát hogyan értelmezhető a társadalmi-területi integráció és a megkülönböztetés a határ menti térségekben (3. táblázat).

3.1.3 táblázat: Társadalmi-területi integráció és megkülönböztetés

	Itt	Ott
Mi	Integráció egy területen belül	Integráció a határokon túl
Ők	Megkülönböztetés egy területen belül	Különbség köztünk és a határon túl lévők között

Forrás: Paasi 1996 alapján, saját fordítás.

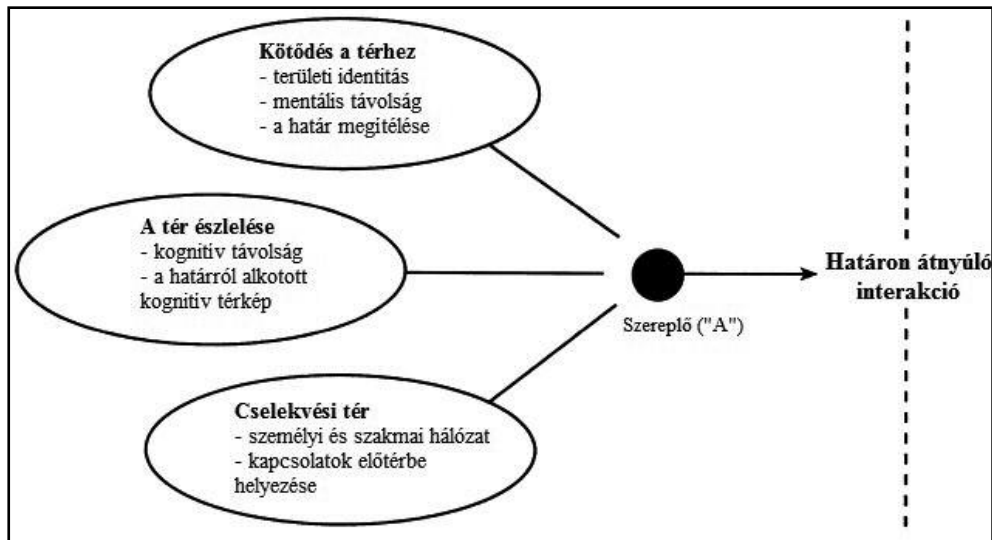
Ahogy a fenti táblázat mutatja, az integráció a „mi-itt”, illetve a „mi-ott”, a megkülönböztetés az „ők-itt”, illetve az „ők-ott” relációban használatos.

Elmondható, hogy a fizikai határokkal kapcsolatos elméleti modellek (Martinez 1994; Tóth 1996, 2004; Houtum 2000; Böröcz 2002) köre jóval bővebb, mint a mentális határokról és azok területi interakciókban betöltött szerepéről rendelkezésünkre álló ismeretek. A továbbiakban egy olyan modellt mutatunk be, amely a társadalmi-pszichológiai tényezőket figyelembe vette, sőt középpontba helyezte a határon átnyúló interakciók magyarázatához. Ez a modell szintén Houtum (1999) nevéhez fűződik, aki a vállalkozások határon átnyúló interakcióit a mögöttük lévő személyek (üzletemberek) térhez, illetve határhoz való viszonyuk alapján három tényezőcsoport (kötődés a térhez, a tér észlelése, cselekvési tér) alapján vizsgálta (2. ábra).

Ahogy a fenti ábra szemlélteti, Houtum a szereplők pszichológiai személyiségének három komponensét különböztette meg, amelyek befolyásolhatják a határon átnyúló interakciókat. Az egyik ilyen elem a szereplő térhez való kötődése, amely alatt a területi identitást, a mentális távolságot és a határ megítélését értette. Ezen komponens mögött tehát egy olyan tér áll, amelyhez a szereplő érzelmiileg kötődik. A másik tényezőcsoportot a tér észlelése jelenti, azaz a kognitív távolság és a határról alkotott kognitív térkép. E mögött a szereplőnek a másik területi egységről alkotott szubjektív képe húzódik meg, amely a személyes tapasztalatok, illetve a tanulmányok során gyűjtött információk alapján alakult ki. A harmadik tértípus a modellben a cselekvési tere, vagyis az a tér, amelyben a szereplő a mindennapi döntéseit hozza, továbbá amelyben a személyes és szakmai kapcsolatai kiépültek és

működnek (Houtum 1999). Ez tehát az a három különféle térrel kapcsolatos tényezőcsoport, amellyel a szerző a határon átnyúló interakciókat magyarázza.

3.1.2 ábra: A személyiség területi hármasa

Forrás: Houtum 1999 alapján, saját fordítás.

A mentális határoktól a kognitív és mentális térképekig

A mentális és a kognitív térképek több tudományág eszköztárában megtalálhatók, így fogalmi értelmezésük és gyakorlati alkalmazásuk is meglehetősen sokféle. A továbbiakban rávilágítunk ezekre az eltérő tartalmakra, kiemelt figyelmet fordítva a geográfiai szempontú megközelítésekre. A „kognitív” és a „mentális” térkép kifejezések a szakirodalomban gyakran egymás szinonimájaként is megjelennek, jelen esetben azonban különbséget teszünk a két fogalom között. A módszer alkalmas a vizsgálati alanyok fejében leképeződő szubjektív terek vizsgálatára, különböző térrel kapcsolatos attitűdök kimutatására, eltérő térérzékelések összevetésére, valamint a földrajzi-tájékozódási ismeretek mélységének megismerésére. A térről szerzett tapasztalatok ugyanis eltérőek, szubjektív szűrőn mennek keresztül az agyunkban, amely nemcsak megszüri, hanem át is alakítja a téri információkat (Makádi 2012).

A tudományos érdeklődés az emberek térről alkotott képéről azonban nem új keletű. Noha a legszélesebb körben Lynch (1960) munkáját tekintik a mentális térképezés első alapművének, aki a hagyományos térfelfogással szemben a társadalom által érzékelt térre fókuszált, valójában azonban már a 20. század első éveiben Gulliver (1908), és Trowbridge (1913) is tanulmányozták az emberek tágabb környezetéről alkotott képét, Tolman (1948) pedig már használta a kognitív térkép fogalmát (Alba 2011). A módszert számos szakterület, így a geográfia, a szociológia, a kulturális antropológia is beemelte eszköztárába (Garda 2009), sőt a városrendezés és tervezés területén (Fenster 2009), valamint a külpolitikai döntéshozatalban (Da Vinha 2011) is alkalmazható. Lynch (1960)

és Milgram (1972) a kognitív térképeket olyan belső képekként írják le, amelyeket az egyén alakít ki egy helyről. Downs és Stea (1977) szerint a kognitív térképezés nem más, mint egy olyan absztrakció, amely magába foglalja azokat a kognitív, illetve mentális képességeket, amelyek segítségével összegyűjtjük, rendezzük, tároljuk, felidézzük, valamint manipuláljuk a körülöttünk lévő térre vonatkozó információt. Ezek a képességek a kor (vagy a fejlődés) és a használat (vagy a tanulás) függvényében változnak. Rácz (2012) úgy összegzi a kognitív térképezés fogalmát, mint egy olyan folyamatot, melynek során a személyekben lejátszódik egy pszichológiai folyamat, aminek eredményeképpen kialakul egy sajátos kép, a kognitív térkép, melyek, „térképi elemekből, illetve a hozzájuk kapcsolódó szubjektív képzetekből álló tudati képződmények”, a mentális térképezés lényege pedig éppen ezeknek, az egyéneknél rejlő kognitív térképeknek feltárása, különböző módszerekkel. Kiss (2005) szerint így a mentális térkép csupán az egyén kognitív térképének adott eszközökkel megjelenített része. A kognitív térkép tehát nem mentális térkép még, hanem mentális kép, amely különböző módszerekkel megjeleníthető, és ennek a megjelenítésnek eredménye a mentális térkép (Rácz 2012). A tér belsővé válásának folyamatát a téri rekonstrukciós elmélet írja le. Ennek során újratertemtjük agyunkban a világot, így fokozatosan felépül tudatunkban a térbeli valóság, a gondolati leképeződés során nem megfogható *gondolati (kognitív) térképek* születnek. Amikor ezeket a tudati tartalmakat térképen ábrázoljuk, akkor egy *mentális térkép* születik (Makádi 2012).

Egy – a fentiekől némileg eltérő – megközelítés szerint a mentális térképek megjelenési formái négy kategóriába sorolhatók: *kognitív térkép* (cognitive map), *vázlatos térkép* (sketch map), *magyarázó térkép* (interpretative map) és a klasszikus *mentális térkép* (mental map) (Didelon et al. 2011). A kognitív térkép ez esetben az egyén szubjektív terét jelenti (Kuipers, 1978). Az ilyen térképek a térelemek szelekciójából jönnek létre, amelyeket az egyének érzelmei, értékítélete és egyéb individuális jellemzői formálnak. Ennek eredménye tulajdonképpen a tér újraértelmezése (Didelon et al. 2011). A mentális térkép megjelenési formáját tekintve lehet egy vázlatos térkép is. Ilyen térképeket jellemzően egy kérdőív keretein belül készítenek, amelynek során arra kéri a résztvevőket, hogy rajzoljanak egy specifikus teret egy üres papírra. A fő cél ez esetben a megkérdezettek útvonalainak vizsgálata, valamint annak feltárása, hogyan pozicionálják magukat a térben. Az elemzés során gyakran alkalmaznak statisztikai magyarázó modelleket, például gravitációs modellt (Pinhiero 1998). A harmadik kategóriába sorolhatók a magyarázó térképek. Ez esetben az egyénnek a térrel kapcsolatos preferenciáját kell meghatározni, vagy körülhatárolnia egy fogalmat az alaptérképen. Az elemzés egyszerűbben végrehajtható, mint az előző esetben, mivel a kutató gyorsan és könnyen össze tudja hasonlítani a valós és az interpretált tereket. A negyedik csoportba tartozhat a klasszikus mentális térképezés, amely olyan kérdőíveken alapszik, amelyekben az egyén térrel kapcsolatos tudását méri fel, vagy véleményét kérdezik (Didelon et al. 2011).

Az egyes tudományágak (pl. szociológia, geográfia) képviselői tehát különböző szempontok szerint határozzák meg a kognitív és mentális térképek fogalmát. Az eltérő nézőpontokat és az azokból fakadó esetleges félreértési lehetőségeket Kitchin (1994) foglalta össze.

A fogalomhasználaton túlmenően a mentális térképezésen alapuló kutatások *léptéke* is meglehetősen eltérő (Gold 2009). Kiterjedhetnek településekre (pl. Lynch 1960), országokra (pl. Kiss–Bajmóczy 1996; Bláha et al. 2011) kontinensekre (pl. Makádi 2012), vagy akár az egész világra (Saarinen 1988; Lowes 2008) is. A térrel kapcsolatos

tudás szintje összefügghet a vizsgálat léptékével. Minél kisebb területet reprezentál a kognitív térkép, annál közvetlenebb az alapjául szolgáló tapasztalat. Ahogyan nő a reprezentált terület, úgy nő meg a másodlagos információk és a közvetett tanulás szerepe. Személyes tapasztalat szerzésére nyilván kevés lehetőség nyílik például a kognitív világtérképek esetén, amelyek így főleg a kartográfiai információkból építkeznek (Csépe et al. 2011).

Mentális térképek Európa országairól

A mentális térképek egyik fontos kategóriája az országképek vizsgálata. Az egyes országokról és azok lakosságáról alkotott tudati képünk nem csak a határ menti együttműködések sikereiben vagy kudarcaiban érhető tetten, hanem befolyásolhatják turisztikai, munkavállalási vagy lakóhely-választási döntéseinket is. A kutatások ezen belül három csoportra oszthatók: a) egy kontinens pozitív és negatív területeinek vizsgálata; b) szomszédos országok vizsgálata; c) egy adott országról kialakult kép elemzése (Garda 2009). A továbbiakban a tanulmány néhány hazai és nemzetközi kutatási példát mutat be mindhárom kategóriára.

Egy kontinens pozitív és negatív területeinek vizsgálata

A Bajmóczy–Csíkos szerzőpáros 1995–1996-ban végzett felmérésének célja (melynek eredményeit 1997-ben közzölték) az egyetemi hallgatók véleményének megismerése volt 28 európai országra vonatkozóan. A kutatás arra a kérdésre fókuszált, mennyire népszerűek körükben az egyes európai országok. Hasonló jellegű volt 1992–93-ban Csapó Benő és Czachesz Erzsébet általános és középiskolás fiatalok körében végzett vizsgálata. Ezen kutatások eredményeinek részletes ismertetésére a dolgozat nem vállalkozik, de a két felmérés alapján összességében azt mondhatjuk, hogy az egyetemisták véleménye nem sokban különbözött a gimnazistákétól, ami arra utal, hogy az alap- és középfokú oktatásban eltöltött évek meghatározzák az európai országokkal szembeni attitűdöket (Bajmóczy–Csíkos 1997).

Makádi (2012) szintén pedagógiai szempontból vizsgálta a 6–10. osztályosok tanulók Európa-képét. Kutatásának egyik fő következtetése, hogy az országokhoz kapcsolt tartalmi képzetek alapján nagy hiányosságai vannak a földrajztanításnak. A felsorolt jellemzők nagyon kevés földrajzi tartalommal bírnak, sokkal inkább a sztereotípiákat és a média hatását tükrözik, mint a tananyagot. A tanulók fejében tulajdonképpen nincsenek országképek, sem maradandó földrajzi képzetek, vagyis az Európa-képzet és országképzet meglehetősen silány. A kutatásban kimutatott problémák a társadalmi folyamatok és az oktatás problémáinak leképeződései, amelyek kis lépésekben változtathatók az iskolarendszerben. A szerző viszont javaslatokat tesz arra, hogyan lehetne a térrel kapcsolatos tudást, valamint a hozzá kapcsolódó kompetenciákat fejleszteni (Makádi 2012).

Sudas és Gokten (2012) célja török geográfus egyetemi hallgatók alapvető földrajzi ismereteinek és perspektíváinak feltárása volt, Európára vonatkozóan. A 72 hallgató bevonásával végzett felmérés eredményei alátámasztják, hogy a földrajzoktatásban jelentős hiányosságok tapasztalhatók Törökországban is. Ezt többek között az a tény is igazolja, hogy a hallgatók térképein Csehszlovákia és Jugoszlávia még mindig létező országokként jelennek meg (Sudas–Gokten 2012).

Szomszédos országok vizsgálata

Hazánk Európai Unióhoz való csatlakozása felvetette azt a kérdést, vajon milyen kognitív képpel rendelkeznek a 14–16 éves magyarországi tanulók szomszédos országainkról? Milyen információforrások fedezhetők fel országgépeiken? – ezekre a kérdésekre tárta fel a választ a hazai tizenévesek körében végzett kutatás (Lakotár 2004). A 109 tanuló részvételével végzett felmérés során a tanulók kaptak egy papírt, amelynek közepén Magyarország kontúrtérképe állt. Feladatuk az volt, hogy rajzolják be hazánk szomszédait és nevezzék is meg azokat. Minden országhoz írják be azt az országhoz kapcsolódó öt szót, ami legelőször eszükbe jut. A vizsgálat alapján bebizonyosodott, hogy a kognitív térképeket számos olyan elem építi fel, amely az egyén személyes tapasztalatából származik. Jelentős a szerepe a környezetből (szülőktől, ismerősöktől) szerzett információknak, valamint a médiának (Lakotár 2004).

A fenti felmérést a szerző fordított irányban is elvégezte. Ez utóbbi esetben arra kereste a választ, milyen Magyarország-kép él a határainkon túli magyar tanulóknál? A felmérés (Lakotár 2012) helyszínei Érsekújvár, Marosvásárhely, Zenta, Lendva és Csáktornya voltak. A résztvevők ugyanazt a kérdőívet kapták, mint korábban a hazai tanulók. Eltérés csupán a rajzos feladatnál volt, amelynél Magyarország kontúrtérképét és a közös határszakaszt kellett megrajzolniuk. A kutatás eredményei összességében azt mutatják, hogy a tanulók változatos tartalmú kognitív képeket hordoznak tudatukban. Ez utóbbi kutatás esetében is megfigyelhető volt a médiák hatása, az aktualitások, pl. politikai pártok, politikusok nevei, de előfordultak iskolai ismeretek is, pl. Pannon-síkság. Az egyes országokban gyűjtött adatok alapján megrajzolt mentális Magyarország-térképek különböző alakzatúak. Szlovákiai tanulók esetében jobban hasonlítanak a valóságos képhez, míg például Horvátország esetében erőteljesebben eltérnek attól. Ezt természetesen befolyásolja az is, mennyi objektív ismerettel rendelkeznek a tanulók (Lakotár 2012).

Egy másik példa a szomszédos országok vizsgálatára a Budapesti Corvinus Egyetem, a Somorjai Régiófejlesztési Ügynökség és az InterRegio Fórum Egyesület 2014 decemberében indított kutatása, melynek címe: a „Mentális térképezési algoritmusok fejlesztése” (röviden eMMAP) projekt, a Magyarország–Szlovákia Határ menti Együttműködési Program keretében. A projekt célja kifejleszteni egy olyan mérőrendszert, amivel pontosabban mérhető a határ menti régiókban a határon átnyúló integrációs hatás. A mérési módszertan központi eleme a mentális térképezés, tehát a környezetünkben lévő tér szubjektív leképezéseinek vizsgálata az alábbi tényezők figyelembe vételével:

- Mentális térképezés – hogyan látják a határ mentén élők a határ túloldalát, az ottani településeket, szolgáltatásokat és (gazdasági) lehetőségeket;
- Nyelvi készségek mérése – milyen mértékben beszélnek a határ mentén élők a szomszédos ország nyelvét, mennyire funkcionálisak a nyelvi készségeik;
- Pozíciógenerátor – milyen mértékben terjednek ki a társadalmi kapcsolathálóik a határ túloldalára.

Az eMMAP – online mentális térképező eszköz első kiadása azonnal éles használatba került, a vállalkozások mentális térképeinek felmérése már online lekérdezéssel történt.

A kutatás első fázisában a kérdezőbiztosok nyomtatott kérdőívvel keresték meg a megkérdezetteket Esztergomban, Mosonmagyaróváron, Párkányban és Somorján. Az így

megkérdezett reprezentatív minta nagysága 500 fő volt. A kutatás második szakasza a határ menti régiókban működő vállalkozásokra fókuszál, és azt vizsgálja, hogy ők hogyan látják a határ túoldalát és az ott kínáló üzleti lehetőségeket. A cégek megkeresése már az időközben elkészült online kérdőívvel történt.

Az összegyűjtött adatok elemzése azt mutatja, erősebb azoknak a határ menti térségeknek az integrációja, ahol több együttműködési projekt zajlott le: jobban ismerik a határ menti térséget, a nyelvi készségek magasabb szintűek és intenzívebb a határ túlsó oldalával való kapcsolat. Erre példa, hogy míg az esztergomiak és a párkányiak szomszédos országbeli látogatásai összpontosulnak a határ közvetlen túoldalára, a mosonmagyaróváriak és a somorjaiak nem egymást látogatják, hanem a könnyebben megközelíthető Pozsonyt, illetve Győrt vagy más, távolabbi városokat. Ezt az eredményt támasztják alá a nyelvi készségek és a társadalmi kapcsolatháló kiterjedtsége is (civilhetes.net 2015).

Egy adott országról kialakult kép elemzése

Kiss és Bajmóczy (1996) a szegedi József Attila Tudományegyetem első és másodéves hallgatói mentális térképeit vizsgálták Magyarországról. Összesen 208 szegedi egyetemista töltötte ki a kérdőívet, közülük 109 földrajz szakos és 99 nem földrajz szakos hallgató, a természettudományi, a bölcsészettudományi és a jogi karról. A kiadott feladat lényege az volt, hogy a válaszadó jelöljön be és nevezzen meg a térképvázlaton 10 perc alatt annyi földrajzi helyet, amennyit csak tud egy Magyarország határait ábrázoló papírlapon. Összességében elmondható, hogy az egyetemisták Magyarország-képe egyértelműen differenciált, tudatukban határozottan létezik egy kelet–nyugati lejtő: a viszonylag dinamikus Északnyugat-Magyarország mellett egy széles, átmeneti „átlagos” zónát, és egy leszakadó Északkelet-Magyarországot érzékelnek (Kiss–Bajmóczy 1996).

Michalkó (1998) a turizmus kutatásában alkalmazta a mentális térképeket, amelyeket érettségi előtt álló diákokkal készíttetett el. Szerinte az adott helyen rövid ideig tartózkodó turisták mentális térképéhez jobban tapadnak a szubjektív értékítéletek, mint egy helyi lakoséhoz, emellett a látogatók térképeit elemezve képet kaphatunk a turisták útvonalairól, könnyebbé válik a helyi turizmustervezés (Michalkó 1998).

Lannert Judit, Örkény Antal és Szabó Ildikó (1999) a magyar középiskolások európai orientációit vizsgálta, melynek alapját egy 1996. évi, 2600 fős mintán végzett kérdőíves felmérés adta. A vizsgálatban egyebek között két kérdéssor szerepelt. Az egyik a diákok társadalmi és politikai értékorientációit kutatta, a másik kérdéssorozat célja pedig annak feltárása volt, hogy a diákok szerint Magyarország Európa melyik régiójához tartozik politikai szempontból, az emberek gondolkozásmódja szempontjából, valamint kulturális szempontból: inkább Nyugat-, inkább Kelet- vagy inkább Közép-Európához. Eredményeik szerint a magyar középiskolások értékorientációit és Magyarország Európában elfoglalt helyének percepcióját alapvetően az határozza meg, hogy milyen iskolatípusban tanulnak. Annak ellenére így van ez, hogy olyan kérdéseket tettek fel nekik, amelyekkel – legalábbis közvetlen formában – nem találkozhattak iskolai tanulmányaik folyamán. Elsősorban a gimnazisták gondolják Magyarországot Közép-Európa részének, a szakmunkástanulók hajlamosabban inkább Nyugat-Európához sorolni (Lannert–Örkény–Szabó, 1999).

A korábbiakban már láthattuk (Makádi, 2012), hogy a mentális térképezés eszköze a földrajzoktatás fejlesztésére is alkalmazható. 2011-ben a regionális földrajzoktatásba

bevezetendő új tananyagok kidolgozása céljából a prágai Károly Egyetemen is végeztek egy mentális térképezést alkalmazó kutatást (Bláha-Hátle et al. 2011), amelybe 80 általános iskolás és 79 középiskolás diákot vontak be. Ezúttal tehát nem a teljes Európára (mint ahogyan Makádi 2012 esetében), csupán Csehországra terjedt ki a vizsgálat. Az eredmények részletes ismertetésétől jelen tanulmány eltekint, az azonban tanulságos, hogy a földrajzoktatás fejlesztése vélhetően akkor lehet sikeres, ha előtte valós képet kapunk a diákok, egyetemi hallgatók földrajzi ismereteiről és az abban rejlő hiányosságokról. Ehhez a mentális térképezés módszere kiváló lehetőséget nyújt.